

1553/1979 m. Vilniaus monetų lobis

Romanas Senapėdis

1979 m. rugpjūčio mėn. į Lietuvos TSR istorijos ir etnografinio muziejaus Numizmatikos skyrių pateko XVI a. sidabrinų monetų lobis (Inv.Nr. NL64/1-1990). Radinys aptiktas Vilniuje, Tiesos g. Nr. 6 (prie šv. Onos bažnyčios). Radėjai - VDI studentai, bet vėliau į radimo vietą atvykę ir surinkę monetas LTSR MA II, PKI archeologai, IEM darbuotojai. Lobį sudaro 1990 lietuviškų pusgrašių, kaldintų Vilniaus pinigų kalykloje, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Aleksandro (1492-1506), Žygimanto Senojo (1506-1545) ir Žygimanto Augusto (1545-1572) valdymo laikais. Vėlyviausia lobyje moneta datuota 1553 m.

Šio pranešimo tikslas supažindinti su įdomiu ir reikšmingu numizmatikos paminklu - Vilniaus lobiu. Tiesa, žurnalas "Mokslas ir gyvenimas" (1980, Nr. 6, p. 37) publikavo L. Dziko ir A. Jankausko straipsnį "Lobiai prabyla" apie šį radinį. Tai populiarus pobūdžio publikacija, kurioje nėra platesnės numizmatinės analizės. Tuo metu monetos buvo oksidavusios, sulipusios, dėl to mažai informatyvios. Todėl straipsnyje stebėto keletas netikslumų. Tik vėliau, monetas nuvalius, atidžiai peržiūrėjus ir susisteminus, buvo galima gilesnė numizmatinė analizė.

Lobyje ankstyviausi yra Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro pusgrašiai. Jų rasta 594 vnt. Šiose monetose nėra emisijos datos, todėl jos datuojamos Aleksandro valdymo metais (1492-1506). Atidžiau patyrinėjus minėto valdovo pusgrašių legendas, pastebima šrifto kaita. Pagal tai įvairiuose kataloguose išskiriamos 4-os pusgrašių grupės (žr. lentelę). Pirmąją - ypač didelę grupę (41) sudaro monetos, kurių

averso ir reverso legenda įrašyta gotikiniu šriftu. Kitą grupę sudaro 167 monetos, kurių averso ir reverse tik renesansinis šriftas. Taigi jau Aleksandro laikais Renesanso meninės tradicijos įtvirtina monetose. Nustatant monetų, kuriose nėra emisijų datų, chronologiją, reikšminga meninių tradicijų kaita. Ši aplinkybė leidžia iškelti prielaidą, jog monetos su gotikiniu šriftu yra ankstyvesnės už monetas su renesansinėmis raidėmis. Taigi jos galėjo būti kaldintos ir XV a. pabaigoje. Likusios 14 monetų pagal averso ir reverso legendų šrifto ypatumus yra mišraus tipo. Vienoje grupėje (2 vnt.) aversas - renesansinis šriftas, o reverse - gotikinis. Kitoje (12 vnt.) - aversas gotikinis, reverse - renesansinis. Be abejo, tai buvo pereinamojo laiko urpio monetos, kurios chronologiškai turėtų įsiterpti tarp gotikinių ir renesansinių monetų. Pusgrašiai su skirtingu šriftu averso ir reverse atspindi tam tikrus kaldinimo proceso ypatumus. Būtent parodo, kad kaldinimo metu abu štampai (averso ir reverse, dėvisi pavienodai ir keičiami ne vienu metu. Nudilus gotikiniam štampui, buvo panaudotas štampas su renesansinėmis raidėmis. Dvi monetų su skirtingu šriftu averso ir reverse grupės rodo, jog Vilniaus pinigų kalykloje tuo metu monetos buvo kaldinamos mažiausiai dviem prietaisais. Viename pirmiau sudilo averso štampas, ir jis buvo pakeistas nauju, turinčiu renesansinį šriftą, o kitame - atvirkščiai. Tuo būdu galima pasiūlyti šių dviejų mišraus tipo grupių buvimą. Šią mintį patvirtina ir tai, jog abiejų grupių monetos yra tik po vieną variantą. Žymiai ilgesiu variantų (12) yra gotikinio šrifto bei renesansinio (10) šrifto grupėje. Variantų kiekis atspindi štampų gausumą, o tuo pačiu ir kaldinimo laiko trukmę. Iš to seka išvada, kad gotikinio šrifto monetos buvo kaldintos žymiai ilgesnį laiką, neg renesansinio ir miš-

raus šrifto monetos. Toks didelis Aleksandro monetų kiekis leidžia apytiksliai skirstyti monetas pagal retumo laipsnius. Jeigu gotikinio šrifto monetas, kaip gausiausias, laikysime neretomis, tai renesansinio šrifto monetos yra žymiai retesnės (jų 3 kartus mažiau). Labai retomis reikėtų laikyti mišraus šrifto monetas. Šias išvadas patvirtina ir IEM fonduose esanti medžiaga.

Lobyje aptiktas ir 831 Žygimanto Senojo 1509-1528 m. pusgrašis. Jo monetose jau pradėdama žymėti emisijos data, o kai kuriuose 1528 m. pusgrašiuose po "vytimi" yra ir Vilniaus pinigų kalyklos ženklas - "v" raidė. Dėl šios raidės reikėms yra ir kita nuomonė. Lenkų numizmatas M. Gumovskis kelia versiją, jog tai pinigų kalėjo Ulricho Hozjušo (1508-1535) vardo pirmoji raidė. Renesansinė "u" raidė buvo rašoma kaip "v". Kalbant apie monetų meninės stilistikos ypatybes, apžymėtina, jog buvo vėl grįžta prie gotikinio šrifto. Šis stilius vyravo iki 1519 m., nuo kada galutinai įsigali renesansinis šriftas. Tiesa, lobyje yra viena 1518 m. moneta, kurios averse legenda įrašyta renesansiniu šriftu, o reverse - gotikinėmis. Analogiškai atvejais su Aleksandro monetomis. Rašytiniuose šaltiniuose mažai duomenų apie metinę Vilniaus pinigų kalyklos produkcijos apimtį. Iš dalies į šį klausimą atsako lobio medžiaga. Pasaulyje puošnių pusgrašių skalčių lobyje pagal metus (žr. lentelę), taip pat pagal atmainas, galima teigti, jog jų tiražai buvo nevienodi. Lobyje 1509-1513 m. pusgrašių yra daug ir didelis kiekis atmainų. Nuo 1514 iki 1517 m. pastebimas jų sumažėjimas, 1518-1523 m. - padidėjimas, o nuo 1524 m. iki 1528 m. vėl jų tiražas ir atmainų skalčius mažėja. Labai reti 1529 m. pusgrašiai. Jų lobyje nepasitaikė. Tokius emisijos svyravimus, galbūt galima aiškinti politinės situacijos nestabilumu bei orientavimuisi į rinkos poreikius.

Lobyje rasti 3 falsifikatai: vienas su 1510 m. data ir du be datų. Pastarieji, pagal herbų ("Vytis" ir "Erelis") stilistiką bei šriftą, skiriami Žygimanto Senojo laikams. Pažymėtina, jog monetų klastotojas gabus, talentingas rašytojas, tik neraštingas, nes įrašai beprasmiški, vaizduojama gotikinių raidžių imitacija. Lyginant šiuos du falsifikatus su kitais muziejuose esančiais, pastebėta, kad vieno jų reversas sutampa su Šiaulių "Aušros" muziejuje, E. Leucevičiaus kolekcijoje esančio falsifikato reversu. Falsifikatas su 1510 m. data yra žymiai panašesnis į originalą. Jo averse ir reverse legendos įskaitomos, tik herbai "Vytis" ir "Erelis" pavaizduoti gan schematiškai. Pažymėtina, jog visų trijų falsifikatų svoris maždaug atitinka tikrų monetų svorį. Pagal falsifikatų stilių galime pasakyti, jog tai kelių klastotojų darbas. Iš tikrųjų Žygimanto Senojo laikais monetų, antspaudų bei dokumentų klastojimas buvo įgėvęs didelį mastą. Ši nusikalstama veikla buvo užfiksuota 1529 m. Lietuvos statute, kuriame klastotojams numatyta griežta bausmė ugnimi - sudeginti ant laužo. Nepaisant griežtų bausmių, šis pelningas verslas klestėjo ir toliau. Tai atspindi kiti lobiai bei 1566 m. ir 1568 m. Lietuvos statutai, kuriuose klastotojams numatyta ta pati bausmė.

Lobyje aptikti 565 Žygimanto Augusto 1545-1553 m. pusgrašiai. Jų kaldinimas susijęs su nauju Vilniaus pinigų kalyklos veiklos etapu. Rašytiniuose šaltiniuose yra žinutė, jog po ilgos 9 metų pertraukos 1545 m. Lietuvos išdininkui Ivanui Hornostajui pavedama nupirkti už 500 apų grašių naują pinigų kalyklą. Reikia manyti, jog naujoje patalpoje kalykla buvo aprūpinta ir nauja tobulesne technika, ten pradėjo dirbti ir aukštesnės kvalifikacijos personalas. Visa tai atsispindi monetose. Jeigu palyginsime Žygimanto Augusto pusgrašius su Alek-

sandro ir Žygimanto Senojo pusgrašiais, pastarųjų legendose pastebėsime daug klaidų. Pavyzdžiui: "MONETA", "MONEA" - vietoj "MONETA"; "SIGISMVNI", "SIGISMVDI", "SIGISMVANDI", "SIGISMVNDI", "SIGSMUNDI" - vietoj "SIGISMVNDI"; "MAGNN", "MAGANI", "MAGI" - vietoj "MAGNI"; "DICIS", "LITANIE", "LITVANE" - vietoj "LITVANE". Klaidų pasitaikė ir datų rašyme: "158" - vietoj 1518 m., "5191" - vietoj 1519 m., "5123" - vietoj 1523 m., bei "N" raidės rašyme " ". Visų šių trūkumų išvengta Žygimanto Augusto pusgrašiuose. Jo monetose nėra ir dubliavimų (paskartotino štampavimo). Žymiai mažiau štampų atmainų (1-3 atmainos) 1545 m., 1547-1553 m. pusgrašiuose. Tikriausiai tai susiję su štampų metalo patvarumu. Visa tai rodo monetų kaldinimo technikos kokybės šuolį.

Atskirai reikia aptarti 1546 m. pusgrašius. Lobyje aptikta 10 šių monetų atmainų. Rašytiniuose šaltiniuose yra žinių, jog 1546 m. keitėsi pinigų kalyklos štampų raižytojas. Kalykloje 1545.12.01-1546.10.30 raižytoju dirbo Melchioras, o nuo 1546.10.30 iki 1552.01.23 - Valentinas Frankas. Raižytojų kaita atsispindi monetose. Pagal tai galima 1546 m. pusgrašius skirstyti į seno ir naujo tipo. Seno tipo pusgrašiams būdingos Žygimanto Senojo laikų herbų ("Vyties" ir Erelio") stilistinės ypatybės. Be to, pastebimas "Vyties" herbe žirgo uodegos padėties nepastovumas. Dalyje monetų uodega - į viršų, o dalyje - žemyn. Naujo tipo 1546 m. pusgrašiams būdingos naujos stilistinės herbų savybės, nauji laškojimai raitelio vaizdavime. Būtent vienoje monetose raitelis su palenkte galva, kitose - tiesia; vienoje - su pentiniais, kitose - be jų. Pradedant 1546 m. naujo tipo pusgrašiais, žirgo uodega raižoma pastoviai - žemyn. Šiuo metu sunku pasakyti, kokios priežastys nulėmė būtent tokį pasirinkimą. Į tai galbūt galėtų atsakyti

heraldikos specialistai.

Apibendrinant galima pasakyti, kad tai neeilinis, ypatingas lobis. Jame tik vienos valstybės ir tik vieno nominalo monetos. Tai retas atvejis Lietuvos numizmatikoje. 1990 pusgrašių sudaro 995 grašius arba 16 kapų ir 35 grašius. Tai nemaža pinigų suma. Rašytiniuose šaltiniuose yra duomenų apie XVI a. pradžios ir vidurio kainas. Pavyzdžiui, 1517 m. įvesta padėkano vieta su metine 4 kapų grašių alge; 1525 m. už sėbalių kailių apsiaustą sumokėta - 4 kapos grašių; 1560 m. skalbėjai už gerą darbą duota 2 kapos grašių prie metinės 4 kapų grašių algos. Kaip matome iš to meto kainų ir algų, lobio savininkas turėjo būti pasiturintis miestietis, o gal net ir pirklys. Ataižveigdami į vėlyviausias lobio monetas 1553 m. pusgrašius ir jų nudilimo laipsnį, galime spręsti apie paslėpimo laiką. Taip pat yra žinoma, kad Vilniuje 1553 m. siautė maro epidemija. Taigi tikėtina, kad lobis galėjo būti paslėptas maždaug 1553-1554 m. Lobio savininkas greičiausiai mirė epidemijos metu, ir jo monetos, pragulėjusios žemėje daugiau kaip 400 metų, suteikė numizmatams nemažai naujos, įdomios medžiagos.

Vilniaus lobio monetų stilistinė
lentelė

Aleksandro pusgrašiai - 594 vnt. - 29,8%

Eil. Nr.	Monetų tipai	Skaičius	% nuo Aleksandro monetų	% nuo bendro skaičiaus	Atmainų sk.
1.	Av. ir Rv. gotikinis	413	69,5%	27,5%	12
2.	Av. ir Rv. renesansinis	167	28,1%	8,3%	10
3.	Av. renesansinis, o Rv. gotikinis	2	0,3%	0,1%	1
4.	Av. gotikinis, o Rv. renesansinis	12	2,0%	0,6%	1

Žygimanto Senojo pusgrašiai - 831 vnt. - 41,7%

Metai	Skaičius	% nuo Žygimanto Senojo monetų sk.	% nuo bendro monetų skaičiaus	Atmainų sk.
1509	72	8,6	3,6	6
1510	78	9,3	3,9	7
1511	53	6,3	2,6	7
1512	121	14,5	6,0	13
1513	97	11,6	4,9	16
1514	78	9,3	3,9	7
1515	37	4,4	1,8	7
1516	14	1,6	0,7	7
1517	13	1,5	0,6	5
1518	44	5,2	2,2	17
1519	43	5,1	2,1	23

Metai	Skaičius	% nuo Žygimanto Senojo monetų sk.	% nuo bendro monetų skaičiaus	Atmainų sk.
1520	39	4,6	1,9	19
1521	34	4,0	1,7	18
1522	21	2,5	1,0	9
1523	17	2,0	0,8	14
1524	10	1,2	0,5	5
1525	9	1,0	0,4	5
1526	6	0,7	0,3	2
1527	5	0,6	0,2	5
1528	9	1,0	0,4	7
Data neišaiški	28	3,3	1,4	-
Palsifikuoti	3	0,3	0,1	3

Žygimanto Augusto pusgrašiai - 565 vnt. - 28,3%

Metai	Skaičius	% nuo Žygimanto Augusto monetų skaičiaus	% nuo bendro monetų skaičiaus	Atmainų skaičius
1545	5	0,8	0,2	3
1546	38	6,7	1,9	10
1547	111	19,8	5,5	3
1548	149	24,6	7,4	2
1549	111	19,8	5,5	2
1550	106	18,7	5,3	2
1551	29	5,1	1,4	1
1552	12	2,1	0,6	1

Metai	Skaičius	% nuo Žygimanto Augusto monetų skaičiaus	% nuo bendro monetų skai- čiaus	Atmainų skaičius
1553	2	0,3	0,1	1
Data ne- aiški	2	0,3	0,1	-

SUTRUMPINIMAI

Av - aversas

Rv - reversas

IEM - Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejus

LTSR MA II - Lietuvos TSR Mokslų Akademijos istorijos institutas

PKI - Paminklų konservavimo institutas

sk. - skaičius

VDI - Valstybinis dailės institutas

vnt - vienetas

* - stambios išskirtos tik pagal Av. ir Rv. legendų skirtumus

Turinys

1. B.Šilinišė. Lietuvos TSR istorijos paminklai	2
2. A.Indriulaitis. Dailės paminklų apskaitos aktualijos	17
3. A.Arulienė, A.Indriulaitis. Iš liaudies mažosios architektūros paminklų apsaugos istorijos	23
4. V.Čiabrinskas. Aktualūs liaudies architektūros paminklų apsaugos ir naudojimo klausimai	28
5. J.Baičiūnas. Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos archeologiniai tyrinėjimai 1967-1986 metais	31
6. B.Dakanis. Archeologijos paminklų kartografavimas Lietuvos TSR	37
7. A.Merkevičius. Pajevonio apylinkių archeologijos paminklai	50
8. G.Zabiela. Dėl m.e. II tūkstantmečio archeologijos periodizacijos	54
9. M.Balčius. Monetų radinių skirstymas	58
10. E.Ivėnauškas. XV a. II pusės piniginių reformų Lietuvoje datavimo klausimu	61
11. R.Senapėdis. 1553/1979 m. Vilniaus monetų lobis	64

Министерство культуры Литовской ССР

Научно-методический совет по охране памятников культуры

ИССЛЕДОВАНИЯ ПАМЯТНИКОВ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЫ В 1967-1987 Г.
ТЕЗИСЫ ДОКЛАДОВ КОНФЕРЕНЦИИ. (Вильнюс, 1987 г. сентябрь)

Подготовил: Иванаускас Эугенияс
(На литовском языке)
Вильнюс, 1987

1967-1987 m. ISTORIJOS IR KULTŪROS PAMINKLŲ TYRINĖJIMAI.
KONFERENCIJOS PRABŪŠIMŲ TEZĖS (Vilnius, 1987 m. rugsėjis)

Pasirašyta spaudai 1987.08.14

Formatas 60x90 1/16. Popierius spaustuvinis.

Ofsetinė spauda. 3,1 sąl.sp.l. LV 17078

Tiražas 150 egz.

Užsakymo Nr. 116. Nemokamai.

Išleido Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba
232683, Vilnius, M.Gorkio 16.

Redakcinė kolegija: B.Dakanis, A.Indriulaitis, E.Ivanauskas
(ats.redaktorius), G.Zabiela.

Spausdino LTSR valstybinės respublikinės bibliotekos
rotaprintas.

232694, Vilnius, Lenino pr.51.